

pos ala mia pensa de aquest tre
ball iustamēt exculat me poyueu
Impero conliant en lo iouiran
de donadoz de tota los bene qui
aiuda ala bona desige suppline
lo defalliment dela desiliane. E
pota los bona ptoposita a dega
des fins . E vostra senyoria qui
per la virtut comportata los de
fallimēta aqí en stil com en orde:
en lo presēt tractat per mi posare
per iusticiencia e una veritat

El fenex lo libat del /
valeros e strenu caua
ller E trant lo blanch
Princp x E dar del
Ymperi grech de E d
testinoble . Lo qual son traubr de
Angles en lengua portuguesa. E a
para en vulgar lengua valadana p
lo magnifico : e virtuos cavalier,
molté jobanot martord. Lo qual
per mort sua non pogue acabar de
trahir sino la tres carta. E a dar

El Tirante el Blanco demostra que el segle d'or castellà va ser escrit en català (2/3)

Autor: Alex Sendra

Data de publicació: 25-07-2012

Heu sentit a dir que el Siglo de Oro és una traducció d'obres catalanes, atribuïdes a autors castellans? No és un rumor ni una broma. Aquí teniu l'estudi inestimablement meravellós, imponderable i únic de l'Àlex Sendra que ho demostra amb tant rigor i tantes dades, que, un cop llegit, si encara no ho enteníeu, us en convencereu del tot.

3 – 17 COMENTARIS DE MARTÍ DE RIQUER

3.1 - Llibre I, pàgina 13 – "negocios y aferes del mundo tradueix los mundanals negocis. Així doncs, afer no és ací un possible catalanisme, sinó una veu castellana en ús corrent en el segle XVI (cfr. Diccionario Histórico, I, p. 870 – 871)." És a dir, sembla un catalanisme, però com que a l'original no diu "aferes", aquest "aferes" no va ser induït per l'original en català. En Riquer veu que ha eixit del traductor, però com l'erra quan fa al traductor castellà, dedueix que no és un catalanisme. El fet que aquesta paraula la podem trobar en altres obres antigues també li desmenteix la catalanitat, via el Diccionario Histórico de la Real Academia Española. Sobre consultar la RAE per decidir sobre la possible catalanitat de les paraules en parlarem a la secció 5.

3.2 - I, 21 – "En l'original: bombardes, balestes e colobrinas e spingardes. La paraula culebrina (ací colebrina, sens dubte calc de l'original) era llavors recent en castellà (Corominas, DCELC, I, p. 979, la registra a partir del Guzmán de Alfarache, 1599)" Amb el Tirante es "sens dubte" un calc de l'original en català, però quan apareix al Guzmán de Alfarache, abans citat com a portador de catalanades, entra oficialment al castellà.

3.3 - I, 62 – "delitosas, 'deleitosas' forma no usual en castellà suggerida per l'original fruyts delitosos." Si al Tirante "delitosas" ha sigut suggerit pel català de l'original, què hem de deduir d'aquestes altres obres? ...La septima es que se guarde de cosas demasiado dulces: porque son opilatiuas y delitosas...1 ...En verdad no consideraste ni paraste

mientes alo que vulgar & comunmente dezir se suele..... & dela final destruycion tuya & delos tuyos & del cruel estrago & cayda dela tu noble cibdad de troya otra vez refrescases & renouases alas gentes por venir materia de delitasas fablas & ystories de destruycion...2. Paràgraf amb un "paraste mientes" que fa retornar al Tirante: 1511 - Parad mientes en lo que os diré: 1497 - Parau bé sment en lo que us diré:

3.4 - I, 105 – "los males, en l'original los mals, és a dir 'los [hombres] malos' " En Riquer es refereix al fet que d'aquest original: 1497 - E per tal cové al cavaller sia més animós e més valent que tot altre, perquè pugua perseguir los mals, no havent dupte dels perills que ls ne pugua sdevenir. En van fer aquesta traducció: 1511 - Y por tanto, conviene al cavallero que sea más animoso, más valiente que qualquiera otro, porque pueda perseguir los males, no aviendo temor ni duda de los peligros que le pudiesen venir Donant un resultat semblant a aquest altre que no és del Tirante: ...Muchos males hombres se esforçaron de fazer secreta mente homicidios & otros enormes delitos & maleficios...3 Amb un "maleficios" amb el sentit de "malifetes" tal com li passa al Lazarillo de Tormes segons ens desvela en Bilbeny4.

3.5 - I,132 – "he devisado, en l'original devisat vos he. El verb devisar té el valor de "describir" en textos aragonesos (vegeu Avellaneda, Quijote, , 175, nota a ii, 162, 19)." El Quixot de l'Avellaneda ja ha eixit i tornarà a fer-ho com a portador de catalanades. Oficialment aquesta obra la va fer algú de Tordesillas, Valladolid, però que a poc que es furga aquesta pàtina oficial, ens trobem primer que aquesta autoria no se l'han pres seriosament mai, i segon que s'hi perceben tants aragonesismes a l'obra que els porta a fer l'autor anònim aragonès5.

3.6 - I, 214 – "trepados, en l'original trepats, és a dir 'acuchillados', amb obertures". Llavors hem d'entendre que també hi havia un original en català d'aquesta altra obra anònima del Siglo de Oro? ...se a de labrar unas molduricas enlaçadas con sus florones y en los enlaçados o aobados sus florinçicos pengantes, trepados por bago... 6 D'eixe "penjantes" que hem trobat en parlarem al punt 5.4.

3.7 - II, 75 "hornero, en l'original forner, 'panadero' " Hem d'afegir una nota semblant per al més que prolífic Lope de Vega, eixe autor que sembla mentida que poguera crear tant. ...No seáis hornera si tenéis la cabeza de manteca; que también yo sé refranes...7

3.8 - II, 111 - "Aquest pròleg no consta a l'original, i segurament és obra del traductor." Parla del pròleg al Tercer libro del Tirante el Blanco, que apareix al Tirante el Blanco com un afegit sense base a l'original. Ben al contrari passa amb el principi del Tirant lo Blanch: Els preliminars i la dedicatòria són eliminats a l'hora de fer el Tirante el blanco. Amb això el fan anònim, esborren la dedicatòria al príncep Ferran de Portugal (a Barcelona almenys des de l'agost del 1464 fins al març del 1465, a la cort de Pere el Conestable, proclamat rei per una part dels catalans, i del qual era el parent més pròxim a Catalunya) i també oculten que diu que està escrit en valencià. Amb aquesta tisorada anonimitzen i descatalanitzen l'obra. Vegem que aporta aquest pròleg "obra del traductor" com diu Riquer. ...la soberana reyna sin par, doña Ysabel la tercera, de eterna memoria, que muchos cavalleros por servicio de las damas hizieron grandes hechos en armas, que parecían imposibles, en la conquista de Granada... Comprovem que si amb l'eliminació dels preliminars i la dedicatòria anonimitzen i descatalanitzen l'obra, amb aquest pròleg afegit al Tirante fan veure que es va escriure des d'un context castellà. És a dir, com diu Martí de Riquer, si no tinguérem els originals en català el Tirante el Blanco passaria per castellà original, i aquest pròleg afegit donaria suport a la castellanitat original de l'autoria. En el cas concret del Tirante podem comprovar com, per molt que ho diga aquest pròleg afegit, a l'original de 1497 no s'esmenta la reina de Castella per a res.

3.9 - És el moment, senyor lector, d'escoltar l'audio "El Siglo de Oro va ser escrit en català. PRIMOS - RAC1 2011-02-07 17h58m18s.wmv" que pot trobar a <https://www.youtube.com/watch?v=FTJz7cpgCOQ>. Heu sentit com l'humorista fa la broma amb la paraula "primos" i dedueix que si algú ho fa servir volent dir "delgados", ha de ser català. Heus ací una mostra de com es genera el castellà del Siglo de Oro, ja que si al Tirant lo Blanch hi posava: 1497 - Lo seu nas era prim e afil-lat Van fer aquesta traducció: 1511 - Su nariz era muy prima, afylada En Riquer comenta: II, 137 - "prima (en l'original prim), 'delgada'" És a dir, com fan Bartolomé de las Casasobras destas hacen cada día, de lana y algodón, muy primas y muy delgadas y finas...8 I d'altres: ...chapineros y çapateros de obra gruesa y prima...9 ...los mjenbros los vnos son primos & los otros son gruesos...10

3.10 - En Riquer comenta II, 161 – "tabla, en l'original taula, 'mesa'" Com passa amb Cervantes: Venida la noche, cenará con el rey... Levantarse han las tablas, y entrará...11 Lope de Vega: ¿No es mesón aquel de la tabla? 12 Etc. ...e tomaré algunos para comienço de mesa e otros para la mesma yantar, e reseruaré algunos para leuantar de la tabla... 13 ...Fueron en este entrevalo las tablas puestas y Nerus, acompañado de sus más cercanos parientes y amigos, se fueron alegremente sentar a tabla... ...Y él se va a vestir una ropa corta. Y desatada su bragueta, debaxo de la tabla mostró...14 Aquest últim paràgraf ve amb un "se va a vestir" amb el sentit de "es va vestir" ben clar.

3.11 - Aquest fragment del Tirant: 1497 - no us calrà sinó pendre aygua a les mans Va ser traduït així: 1511 - no cale sino tomar agua a manos I en Riquer comenta: II, 209 – "no cale, en l'original no.us calrà. En la nostra traducció és freqüent traduir el verb calre o caldre, 'ser precis, importar, convenir', pel castellà caler, que en el segle XVI ja sonava com arcaic (cfr. Corominas, DCELC, I, p. 594)". Al segle XVI sonaria com a arcaic, però al XVII ho fan servir autors com Lope de Vega: Non cale que me detengas¹⁵ O Cervantes: ¡Perro, el huir no te cale! 16 Què en diu la Real Academia Española? "caler. (Del lat. cal?re, estar caliente). 1. intr. desus. ser menester. U. en Aragón". Amb això del "desus." assimilen paraules que no s'ha fet servir mai en castellà, però que ixen als textos antics.

"U. en Aragón". Llavors Cervantes i Lope de Vega eren aragonesos? Des de la RAE estant, novament, igual que amb l'"aragonositat" de l'Avellaneda, dedueixen que cal mirar a llevant. Però de moment fan curt, com indica el Tirante el Blanco i també la traducció d'Ausiàs March: Original d'Ausiàs March - qu'en ser amat no-m calia fer compte Traducció d'Ausiàs March - que no cale pensar en ser amado Original d'Ausiàs March – No-m cal dir pus Traducció d'Ausiàs March - No cale dezir más

3.12 - Aquest fragment del Tirant: 1497 - E vist per los embaixadors lo senyal Va ser traduït així: 1511 - Visto la señal por los embaxadores I en Riquer comenta: II, 219 – "Visto la señal, la mala concordança pot ser del traductor, ja que senyal, en català, és masculí. En la nostra traducció señal, en castellà, a voltes és masculí i a voltes femení." També li passa al traductor d'Ausiàs March: Original d'Ausiàs March: Si co-l malalt que no 'nten los senyals. Traducció d'Ausiàs March: Como el enfermo, qu'el señal no entiende. Fins i tot li passa quan l'original no l'indueix: Original d'Ausiàs March: Lir entre carts, tres son les grans carreres Traducció d'Ausiàs March: Señora mía, tres son los señales Veiem que no és un cas aïllat el traductor del Tirant a l'hora de fer traduccions com aquesta de Bartolomé de Las Casas.... y muy presto a cualquiera oración que nos les digamos que digan y hacen el señal de la cruz...¹⁷ O aquesta de Sant Vicent Ferrer...faziendo el señal de la cruz ençima del corazón...¹⁸ Entre d'altres ...hacer de presto el señal de la cruz encima del corazón...¹⁹

3.13 - En Riquer fa dues notes referides a la mateixa qüestió: II, 233 - "humilmente y devota, en l'original humilment e devota, és a dir ". II, 262 – "justamente y templada, en l'original justament e temprada, és a dir ", En Pep Comajuncosa ha escrit articles parlant d'algunes catalanades de Cervantes, i concretament al seu article "Primers treballs amb el "Persiles"²⁰ sobre "Los trabajos de Persiles y Sigismunda" diu: "He utilitzat l'edició de Cátedra, a càrrec de Carlos Romero Muñoz, autor també de les notes a peu de plana. Un bon comentarista, que no té por d'esmentar el català a l'hora de fer comparances". 1) "Pero más principalmente y propia se dice que los poetas nascitur..." (p.243) Nota a peu plana: "Aquestes parelles d'adverbis en què, contra el costum castellà, el mente apareix no rere l'últim adjectiu sino rere el primer (és a dir, com fa el català) són insòlites" De la nota es desprèn que hi ha més casos, els cercarem... El Tirante el Blanco demostra que la intuïció d'en Comajuncosa és correcta: Efectívament, hi han més casos.

3.14 - III, 7 - nólite, en l'original nòlit, 'flete' Aquesta paraula que fan servir en textos castellans antics²¹ forma part de les que comentarem més avant al punt 5.3.

3.15 - III, 275 – "Royne, igual en l'original, «el Ródano»". Que podem trobar al Siglo de Oro en textos suposadament no traduïts del català²².

3.16 - D'aquest fragment de l'original del Tirant: 1497 - e la suavitat de les tues paraules, me han conduÿda en tan alt grau de amor que afectadament vull encara major mal que morir per tu Van fer aquesta traducció: 1511 - y la suavidad de tus palabras, me han conduÿda en tan alto grado de amor que afetadamente quiero aunque mayor mal que morir por ti, En Riquer fa notar que hi ha un error de traducció: IV, 240 – "aunque, mala traducció d'encara, que ací està el sentit de 'todavía'". Aquest "aunque" no té sentit en eixe context i, si el canviem per "todavía", la frase recobra tot el sentit de l'original. Observem ara aquesta descripció del cavaller Amadís de Gaula que fa el Quixot: ...estoy por decir que con mis propios ojos vi a Amadís de Gaula, que era un hombre alto de cuerpo, blanco de rostro, bien puesto de barba, aunque negra, de vista entre blanda y rigurosa, corto de razones, tardo en airarse y presto en deponer la ira; y del modo que he delineado a Amadís, pudiera, a mi parecer, pintar y describir todos cuantos caballeros andantes andan en las historias en el orbe; que... ...se pueden sacar por buena filosofía sus faciones, sus colores y estaturas...²³ Aquest "aunque" de Cervantes no té sentit, en canvi si és substituït per un "todavía", aquest cobra tot el sentit que no tenia l'"aunque", com explica Riquer que també li va passar al Tirante per culpa d'un error de traducció.

3.17 - Acabem amb els comentaris a les notes de Martí de Riquer amb el que sembla un testimoni a arreplegar per en Josep Guia a les notes V, 193,16; V, 196,21 i V, 233, 18 on es fa, entre d'altres, aquesta referència a Roís de Corella: "...aquesta narració... i determinats detalls... revelen que l'autor del Tirante és qui s'ha inspirat en Corella, i no a la inversa com alguns sospitaren..." I tant que s'hi ha inspirat, com que són la mateixa persona, com ens ha explicat En Josep Guia²⁴.

4.1 – Ardiente-ardiendo

En Jordi Prenafeta d'aquest fragment del Lazarillo "los dichos clérigos eran de los reverendos", diu del traductor que confon "reverente" (reverent) i "reverendo" (reverend) (pronunciat reverent)²⁵. En Jordi Bilbeny comenta d'aquest fragment del Quixot que el traductor fa una mala traducció d'ardent per "ardiendo" en comptes del correcte "ardiente": ...el buen caballero andante, aunque vea diez gigantes que con las cabezas no sólo tocan, sino pasan las nubes, y que a cada uno le sirven de piernas dos grandísimas torres, y que los brazos semejan árboles de gruesos y poderosos navíos, y cada ojo como una gran rueda de molino y más ardiendo que un horno de vidrio, no le han de espantar en manera alguna; antes con gentil continente y con intrépido corazón los ha de acometer y embestir, Observem ara com van traduir aquesta descripció d'un volcà que es fa al Tirant: 1497 - una gran muntanya qui lança gran quantitat de foc cremant sens cessar jamás 1511 - una gran montaña que lança gran cantidad de fuego quemante sin jamás cessar Per tant, constatem que aquest tipus d'errors es produïen, ja que "quemante" no té sentit (no existeix el "fuego no quemante") i "quemando" sí, ja que un volcà pot durar segles actiu. També observem al Tirante com a voltes tradueixen bé la paraula "durant": 1497 - No plàcia a Déu __dix Tirant__ que yo-m partís de la maj[e]stat vostra durant lo temps de la necessitat 1511 - No plega a Dios, señor -dixo Tirante-, que yo me partiesse de vuestra magestad durante el tiempo de la necesidad I a voltes malament: 1497 - Durant aquestes treves arribà lo marquès de Luçana 1511 - Durando las treguas llegó el marqués de Luçana 1497 - durant lo siti, féu fer una mina molt secretament 1511 - Durando el tiempo deste cerco, Tirante hizo hazer una mina muy secretamente. Aquesta mala traducció dóna un resultat molt semblant a això de Lope de Vega: ...los unos y los otros prosiguieron, / aquéllos en la ofensa / y éstos en la defensa; / pero, durando el cerco, no tuvieron / remedio ni sustento los cercados; / tanto, que a Zapaquilda desfigura / la hambre la hermosura... 26 Entre d'altres²⁷.

4.2 – Vamos, vais

D'aquest fragment del Tirante el Blanco: 1511 - Agora quiero que los dos vamos a la Condesa para que nos lo dé En Riquer comenta (I, 35): "vamos, 'vayamos'" Julio Cejador y Frauca d'aquest fragment de La Celestina: tanto nos diessen del parayso, quando allá vamos fa el següent comentari: "Vamos per vayamos s'usava, como es veu pel Quijote"²⁸ Tornant al Tirante el Blanco, observem també l'ús de vays per vayáis: 1511 - Amigo, ruégoos que si amáys a vuestro señor natural que os vays conmigo e dexéys de servir a esse vuestro Tirante. D'aquest fragment de La Dorotea, de Lope de Vega: No vais aprisa al gusto; que presto le perderéis con lo que se sigue L'any 1964 van publicar el següent comentari: "Sobre l'ús de "vais" per "vayáis", i "vamos" per "vayamos", molt usual, vegeu les notes de Rodríguez Marín, Quijote." ²⁹ Anem a veure aquestes notes i resulta que d'aquest fragment del Quixot: ... porque vamos luego en busca de algún castillo donde alojemos esta noche y hagamos el bálsamo... en Rodríguez Marín fa el següent comentari:

"Por que vamos luego vol dir para que vayamos en seguida. Vamos per vayamos era molt corrent en el temps de Cervantes, i vais per vayáis, como veurem en el cap. XII..."³⁰ I efectivament, més avant apareix al Quixot aquesta frase: ...Y por ahora, bien será que os vais á dormir debajo de techado... I en Rodríguez Marín comenta això: En la p. 53 de les Observaciones sobre alguns punts de l'obra de Don Quijote, que sota les inicials T. E. va publicar don Valentín de Foronda i s'imprimiren o reimprimiren a Londres, any de 1807, i a propòsit de la paraula "vais", en la frase [...es mi voluntad que, cargados de esa cadena que quité de vuestros cuellos, luego os pongáis en camino y vais a la ciudad del Toboso, y allí os presentéis ante la señora Dulcinea del Toboso y le digáis que su caballero, el de la Triste Figura, se le envía a encomendar, y le contéis punto por punto...] que ocorre més avant (I, xxii), va dir així aquest³¹ perverso criticastró, que no pasaba de la categoria de un ignorant pedantón: "Un present d'indicatiu després d'un de subjuntiu no és mercaderia corrent en la duana dels gramàtics." Val a dir, Foronda va poder citar alguns altres llocs del Quijote on ix eixe "vais" ... Á Dios vais, dijo Anselmo; con Él quedéis, respondió el ciudadano..." Foronda no sabia que quan va escriure Cervantes era corrent dir... "vamos" per "vayamos" i "vais" per "vayáis". ³² Recapitem: Si del verb "ir" comparem el present d'indicatiu i el present de subjuntiu, no trobem confusió entre "voy" i "vaya", ni entre "vas" i "vayas", ni entre "va" i "vaya". Sí entre "vamos" i "vayamos", sí entre "vais" i "vayáis", però novament no entre "van" i "vayan".

voy,vaya vas, vayas va, vaya vamos, vamos (vayamos) vais, vais (vayáis) van, vayan

Com que hem observat aquesta confusió en la traducció del Tirant, comparem aquests temps verbals amb el seu equivalent en català. voy,vaya > vaig, vaja vas, vayas > vas, vages va, vaya > va, vaja vamos, vamos (vayamos) > anem, anem vais, vais (vayáis) > aneu, aneu van, vayan > van, vagen Comprovem que la confusió la té un traductor que tradueix del i des del català, i la té on la pot tindre, i on no, no. I efectivament, els dos últims fragments comentats del Tirante vénen d'aquests fragments originals: 1497 - Ara vull que los dos hi anem a la comtessa per haver-ne 1497 - Amich, prech-vos que, si amau a vostre senyor natural, que us ne aneu ab mi e leixau lo servei de Tirant. Aquesta confusió oficialment típica del castellà de fa 4 segles es conserva a la realitat? Vegem-ho: Als comentaris d'una altra obra³³ es parla de l'actualitat d'aquest "vamos" amb el sentit de "vayamos": "vamos" per "vayamos". Aquestes dues

formes del verb "ir" són, en el seu origen, formes del subjuntiu, i des d'antic va existir certa confusió entre elles; aquesta confusió ha prevalgut fins hui en diverses zones d'Hispanoamèrica i mes escassament a la Península (Kany, 1969, pp 215, 216) Que el castellà d'Hispanoamèrica està carregat de catalanismes és un fet, i és un fet inexplicable segons les teories oficials i fàcilment explicable segons les d'en Jordi Bilbeny. També es fa difícil d'explicar des de les teories oficials com un costum que suposadament tenia qualsevol escriptor del Siglo de Oro, en el castellà de la Península ha deixat rastre tan "escassament" que quan la RAE recull per primera volta l'any 1984 l'entrada "vamos" diu: forma arcaica de subjuntiu de ir. S'hi refermen en les edicions del 1992 i 2001, i si diu arcaica és que actualment no es fa servir a Castella. Ja li semblava estrany al Foronda el 1807 i amb tot el fonament, per molt que per això s'esforce a insultar-lo el Rodriguez Marín, que l'únic que fa és abocar informació però sense pensar-la una mica; eixe va ser el crim comès pel Foronda, pensar-hi una mica. Però si hem d'entendre que "vamos" i "vais" són formes arcaiques de "vayamos" "vayáis", no podem entendre que puguem trobar pels segles XV, XVI i XVII tot d'autors, com Lope de Vega, que compaginen dins de la mateixa obra "vamos" o "vais" amb el significat de "vayamos" o "vayáis", i "vayamos" o "vayáis" directament³⁴. Si eren formes arcaiques substituïdes per les modernes, no s'entén eixa convivència tan general al llarg de tants segles. L'explicació més senzilla és que mai ha sigut pròpi del castellà, i que simplement va passar com al Tirante el Blanco, on ixen almenys 8 "vays" amb el significat de "vayáis", i un "vayáys": 1511 - Y como quiera que yo os ruegue que vayáys, mi ánima siente grandísimo dolor 1497 - contrastant que yo diga que aneu, no resta la mia ànima no-n passe grandíssima dolor I tots 9 exemples vénen de 9 aneu de l'original. S'explica fàcilment pensant en un traductor català que, a voltes, tradueix els aneu millor i, a voltes, pitjor. Finalment: que el traductor a aquella època, de traduir correctament, hauria d'haver escrit "vayamos" i no "vamos", n'és una prova el subconscient de l'expert en castellà del Siglo de Oro Martí de Riquer: Com ell mateix explica, de l'edició única del Tirante el Blanco del 1511 se n'han perdut dos fulls. A l'edició del 1974 ell completa aquests dos fragments perduts de l'obra traduït de l'original en català, intentant ser fidel al castellà de la resta del llibre. Doncs, amb tot i l'esforç, d'aquest fragment de l'original: 1497 - Ara que ns han mort un cavaller nostre, frare d'armes, dien que ns ne anem? en fa aquesta traducció: 1511 - ¿Ahora que nos han muerto a un caballero, hermano nuestro de armas, dicen que nos vayamos? Martí de Riquer, volent fer per una estona de traductor del principi del segle XVI, tot i comentar que el "vamos" es feia servir per "vayamos", malgrat això no pot fer res més que, davant d'un anem amb el sentit de primera persona del plural del present de subjuntiu, anar a parar a un "vayamos", encara que això represente posar per primera i única volta un "vayamos" en una obra on ixen almenys 6 "vamos" que volen dir "vayamos", tots provinents d'anem a l'original.

4.3 – Dinar i sopar

Al Tirant ix aquesta frase: 1497 - anaren-se a dinar, lo qual tenien de molta singularitat "lo qual" ? Lo dinar. Té sentit. En canvi vegem com ho van traduir: 1511 - fuéronse a comer, el qual estava singularmente aparejado "el qual"? El comer? No té sentit, és un error de traducció. Vegem també com tradueix "sopar": 1497 - Com fon venguda la nit, lo sopar fon molt abundós e de la similitud del dinar 1511 - Como fue noche, el cenar fue presto y muy abundoso, e hízose por la misma orden quel comer avie sido Però de la mateixa manera que a voltes tradueix malament dinar: 1497 - Com foren en lo palau, lo gran dinar fon aparellat. 1511 - Como fueron en el palacio, el comer fue aparejado A voltes ho fa bé: 1497 - Lo dinar fon prest 1511 - La comida fue presta Igualment amb el sopar, a voltes mal traduït: 1497 - trobaren lo sopar molt bé aparellat 1511 - hallaron el cenar bien aparejado I a voltes ben traduït: 1497 - Lo sopar és prest 1511 - La cena stá aparejada És a dir: Si la traducció de dinar pot ser "comida" o "comer", i la de sopar "cena" o "cenar", en el cas del Tirant el blanco observem un excés de "cenar", "comer". També ho podem observar al Quijote: Llegóse la hora del cenar; recogieron a su estancia;... ..Llegóse, pues, la hora del cenar, recogióse a su estancia don Quijote, llegó a hora que lo pudiera y debiera hacer, por ser la del comer y llevar en deseo de gustar algo caliente... ..Negociante necio, negociante mentecato, no te apresures, espera sazón y coyuntura para negociar, no vengas a la hora del comer, ni a la del dormir; Mentre que al Quixot de l'Avellaneda i al Guzmán de Alfarache el que observem és un excés de "cena" a l'hora de traduir sopar: ...Después de cena, llegaron otros dos clérigos... ..después de cena, llamando al mesonero, dijo... ..después de cena, mandaron salir...³⁵ ...Una noche al principio de cena comenzó a desvanecerse con mil mentiras...³⁶ ...Quedaron desafiados para después de cena y así se fueron cada uno por su parte... ..No será bueno que después de cena, que se han de volver a juntar éstos...³⁷

4.4 – Llevar-quitjar

Al País Valencià fem servir llevar amb el sentit de treure. Al Tirant observem com a voltes es tradueix bé: 1497 - Per bé que nostre senyor Déu vos haja dat lo voler, vos ha levat lo poder 1511 - puesto que Nuestro Señor os aya dado el querer, Él mismo os ha quitado el poder I a voltes no: 1497 - guardar-los lurs béns e no levar-los res del lur ab tirania 1511 - guardarles sus bienes y no levarles nada de lo suyo con tiranía. 1497 - Parents has perdut, los quals, aquella matexa fortuna qui-ls dóna, los te ha levats 1511 - Parientes has perdido, los cuales la misma fortuna que los dio te los levó Observem com a La Galatea de Cervantes es diu: ...Que todo mi bien también me han llevado...³⁸ I al Quixot de l'Avellaneda: ...me dejó desnuda y desvalijada como estoy, atada de pies y manos a un árbol, y me llevó cuanto tenía...³⁹

4.5 - Racimos

Al Tirante el Blanco observem que fan una mala traducció de raïms: 1497 - e menjava los raïms a mossos y a grapades, de quatre en quatre e de V en V 1511 - comía los razimos a bocados y con las manos llenas, y de quatro en quatro y cinco en cinco Comenta en Jordi Prenafeta⁴⁰ del Lazarillo de Tormes: A la versió castellana llegim "el racimo" en lloc de "las uvas". L'ús inapropiat del terme racimo (carràs) per designar el raïm revela un cop més la manipulació textual exercida sobre l'obra pel censor-traductor castellà, així com la seva poca competència lingüística en aqueixa llengua, fet que en suggereix, hi insistim, la possible nacionalitat o origen català.

4.6 – Se dice Juan

Observem en el Tirante una mala traducció del verb dir: 1497 - Pare reverent, puix a la sanctedat vostra plau tant saber mon nom, yo só molt content dir-lo-us. A mi dien Tirant lo Blanch 1511 - Padre reverendo, pues a vuestra sanctidad plaze saber mi nombre, soy muy contento de dezírosle. A mí dizen Tirante el Blanco Com és el cas de Bartolomé de Las Casas...por la presente encomiendo a vos, Nuño de Guzmán, vecino de la villa de Puerto de Plata, al cacique Andrés Guaibona con un nitaino suyo, que se dice Juan de Barabona...⁴¹ Del Fernán Pérez de Oliva...vno dellos era Corocoto Corocoto huyó del fuego. Otro se dezía Epileguanita...⁴² I de La Celestina... una vieja barbuda que se dice Celestina... 43

4.7 - llamar, gemir, llorar

Al Tirante el Blanco observem aquestes males traduccions de cridar per "llamar" en lloc del correcte "gritar": 1497 - Ay trista de mí! Que yo plore e cride hon és lo meu Tirant, e tinch-lo davant los meus ulls, mort e tot ple de la mia sanch. Oh Tirant! Reb los besars e los plors e sospirs 1511 - ¡Ay, triste de mí!, que yo llo y llamo: ¿dónde es el mi Tirante?, y téngole muerto delante de mis ojos, cubierto de mi sangre. ¡O Tirante! Recibe los besos, lloros y suspiros, 1497 - E crit ab veu dèbil e miserable: ¡Oh tu, mort cruel e malvada, pren les tues armes contra mi 1511 - Y llamó con boz flaca y miserable: - ¡O tú, muerte cruel, toma tus armas contra mí I al Siglo de Oro també:quando el enfermo se duele del costado diestro el fisico obra en el sinistro & no dexa su paçiente aunque llore ni llame...⁴⁴ ...entendió que venía a matar a su hijo. Feriéndose una palma con la otra començó a llamar e llorar diziendo: - ¡Guay de ti, mi hijo Benitillo!... 45 ...con quien había amistad y cuenta estrecha, / llamar, gemir, llorar les aprovecha... 46

Àlex Sendra

Llegiu la tercera part >

Descarregueu l'article complet en PDF

1 DAMIÁN CARBÓN, Libro del arte de las comadres o madrinas y del regimiento de las preñadas y paridas y de los niños [1541]; María Teresa Herrera i María Estela González de Fauve, Hispanic Seminary of Medieval Studies, Madison, 1997, fol. 84V.

2 ANÒNIM, Crónica Troyana [a 1490]; Dawn Prince, Hispanic Seminary of Medieval Studies, Madison, 1993, fol. 32V.

3 DIEGO DE VALERA, Tratado de las armas. Roma, Casanatense [c 1458–1471]; Francisco Javier Gago Jover, Hispanic Seminary of Medieval Studies, Madison, 1995, fol. 235V.

4 JORDI BILBENY; ob. cit., p. 261.

5 "...i l'autor del Quijote apòcrif escriuen en un castellà en què abunden els aragonesismes..." "MARTÍN DE RIQUER, «Conclusión» de Cervantes, Passamonte y Avellaneda; Sirmio, Barcelona, 1988, p. 159-164.

6 ANÒNIM, Capitulación entre Juan de Sobas, mazonero y Bartolomé Martínez, pintor, para hacer una cama de Nuestra Señora de la Asunción, en Cariñena (Zaragoza) [1597]; Carmen Morte García, Publicaciones del Museo e Instituto "Camón Aznar" (Zaragoza), 1987–1988, vol. II, p. 384.

7 LOPE DE VEGA CARPIO, La Dorotea [1632]; Edwin S. Morby, Castalia, Madrid, 1988, p. 248.

8 FRAY BARTOLOMÉ DE LAS CASAS, Apologética historia sumaria [1527–1550]; Vidal Abril Castelló et alii, Alianza Editorial, Madrid, 1992, vol. II, p. 607.

9 LUIS HURTADO DE TOLEDO, Memorial de algunas cosas notables que tiene la Imperial Ciudad de Toledo [1576]; Carmelo Viñas y Ramón Paz, CSIC, Madrid, 1963, p. 518.

-
- 10 ANÒNIM, Traducción del Tratado de cirugía de Tedrico [1509]; María Teresa Herrera i María Estela González de Fauve, Hispanic Seminary of Medieval Studies, Madison, 1997, fol. 104R.
- 11 MIGUEL DE CERVANTES SAAVEDRA, El ingenioso hidalgo don Quijote de la Mancha [1605]; Francisco Rico, Instituto Cervantes-Crítica, Barcelona, 1998, p. 230.
- 12 LOPE DE VEGA CARPIO, Los donaires de Matico [a 1596]; Marco Presotto, Editorial Milenio, Lleida, 1997, p. 222.
- 13 TERESA DE CARTAGENA, Arboleda de los enfermos [1455–1460]; Lewis Joseph Hutton, Real Academia Española, Madrid, 1967, p. 38.
- 14 ANÒNIM, Vida de Ysopo [c 1520]; Diego Romero Lucas, Universitat de València, València, 2001, fol. LXXVR.
- 15 LOPE DE VEGA CARPIO, Las Batuecas del Duque de Alba [c 1600]; Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, Universitat d'Alacant, Alacant, 2002, fol. 29R.
- 16 MIGUEL DE CERVANTES SAAVEDRA, Comedia famosa del gallardo español [Ocho comedias y ocho entremeses nuevos nunca representados], 1615; Florencio Sevilla Arroyo; Antonio Rey Hazas, Centro de Estudios Cervantinos, Alcalá de Henares, 1995, p. 91.
- 17 BARTOLOMÉ DE LAS CASAS, Historia de las Indias [c 1527–1561]; Paulino Castañeda Delgado, Alianza Editorial, Madrid, 1994, p. 591.
- 18 SAN VICENTE FERRER, Sermones [1411–1412]; Pedro M. Cátedra, Junta de Castilla y León, Salamanca, 1994, p. 411.
- 19 FRAY LUIS DE GRANADA, Manual de diversas oraciones y espirituales ejercicios [1557], Fr. Justo Cuervo, Imprenta de la Hija de Gómez Fuentenebro, Madrid, 1906, p. 103.
- 20 PEP COMAJUNCOSA, Primers treballs amb el "Persiles"; <http://cch.cat/pdf/comajuncosa04.pdf>.
- 21 ... del precio de aquella, se puedan luego pagar las nolites e otras cosas que se hauran de pagar... ANÒNIM, Fernando al rey de Nápoles, rogándole que una vez recibida la sal de las salinas de La Mata, la pague [Documentos sobre relaciones internacionales de los Reyes Católicos], 1485; Antonio de la Torre, CSIC, Barcelona, 1949-1951, vol. II, p. 179.
- 22 ...passando para Leon so lo Royne, con ciertas mercaderías... ANÒNIM, Fernando notifica a sus autoridades que ha dado licencia a Pedro Guallarte, al que robaron unas mercaderías camino de Lyon, para prender a cualquier francés con mercaderías y entregarlo a las autoridades [1496]; Antonio de la Torre, CSIC, Barcelona, 1965–1966, vol. V, p. 232.
- 23 MIGUEL DE CERVANTES SAAVEDRA, Segunda parte del ingenioso caballero don Quijote de la Mancha; ob. cit., p. 636.
- 24 JOSEP GUIA I MARÍN; ob. cit.
- 25 La Vida de Llàtzer de Tormos; ob. cit., p. 394.
- 26 LOPE DE VEGA CARPIO, La Gatomaquia [1634]; Celina Sabor de Cortázar, Castalia, Madrid, 1982, p. 227.
- 27 ...en compensación de las naos que nos tomaron tus gentes durando las treguas...LOPE GARCÍA DE SALAZAR, Istoría de las bienandanzas e fortunas [1471-1476]; Ana María Marín Sánchez, Corde, Madrid, 2000, fol. 136R.
...fortificó en pocos días la ciudad dentro y fuera, haciendo las provisiones necesarias, de modo que cuando llegó el enemigo le pudo recibir; pero, durando el sitio y la resistencia, hizo acobardar los asaltadores del enemigo y dio ánimo a los sitiados, que ya los despreciaban...DIEGO DUQUE DE ESTRADA, Comentarios del desengañado de sí mismo. Vida del mismo autor [1607–1645]; Henry Ettinghausen, Castalia, Madrid, 1982, p. 511.
- 28 FERNANDO DE ROJAS, La Celestina; comentada per Julio Cejador y Frauca, Espasa-Calpe, 1963, vol. 2, p. 28 i 145.

29 LOPE DE VEGA CARPIO, La Dorotea [1632]; Published jointly by the University of California Press Berkeley and Los Angeles California and Editorial Castalia, València, 1964, p. 233.

30 MIGUEL DE CERVANTES SAAVEDRA, El ingenioso hidalgo Don Quijote de la Mancha; Revista de Archivos Bibliotecas y Museos, 1916, p. 329.

31 He preferit no intentar traduir els insults que vénen a continuació.

32 MIGUEL DE CERVANTES SAAVEDRA, El ingenioso hidalgo Don Quijote de la Mancha; 1916; ob. cit., p. 375.

33 SOR JOSEFA DE LOS DOLORES PEÑA Y LILLO, Epistolario de Sor Dolores Peña de Lillo [Xile, 1763-1769]; Raïssa Kordi? Riquelme, Iberoamericana Editorial, 2008, p. 281.

34 ...e vos puse para que vays e trayays frutu... ...Rogamos vos hermanos que vayays honesta mente... GONZALO GARCÍA DE SANTA MARÍA, Evangelios e epístolas con sus exposiciones en romance [a 1485]; Isak Collijn, Erik Staaff, Universidad de Uppsala, Uppsala, 1908, p. 266 i 487. ...el vos dara a donde quiera que vays consejo sano... ...pido vos yo de mesura que vayays conmigo... ANÒNIM, Crónica Troyana [a 1490]; Dawn Prince, Hispanic Seminary of Medieval Studies, Madison, 1993, fols. 133V i 44V. ...Hijo amado, menester es que al castillo nos vamos, donde mejor curado seréis... ...Danos la donzella -dixo Maneli- y essa barca con alguna vianda en que nos vayamos...GARCÍ RODRÍGUEZ DE MONTALVO, Las sergas del virtuoso caballero Esplandián [a 1504]; Juan Manuel Cacho Bleca, Universidad de Zaragoza, Zaragoza, 2004, fols. 19R i 31R. ...Hora es que vuestra merced y nosotros nos vamos... ...vayamos por el limpio... BERNAL DÍAZ DEL CASTILLO, Historia verdadera de la conquista de la Nueva España [c 1568 – 1575]; Carmelo Sáenz de Santa María, CSIC, Madrid, 1982, p. 193 i 171. ...Si quieres que vamos, ¿para qué me lo dices con invenciones?... ...Mejor es que nos vayamos juntos... LOPE DE VEGA CARPIO, La Dorotea; 1988; ob. cit., p. 481 i 339.

35 ALONSO FERNÁNDEZ DE AVELLANEDA, Don Quijote de la Mancha; ob. cit., vol. I, p. 145, vol. II, p. 235 i vol. III, p. 127.

36 MATEO ALEMÁN, Primera parte de Guzmán de Alfarache; ob. cit., p. 466.

37 MATEO ALEMÁN, Segunda parte de Guzmán de Alfarache [1604]; José María Micó, Cátedra, Madrid, 1987, p. 200 i 201.

38 MIGUEL DE CERVANTES SAAVEDRA, La Galatea [1585]; Florencio Sevilla Arroyo, Antonio Rey Hazas, Centro de Estudios Cervantinos, Alcalá de Henares, 1994, p. 172.

39 ALONSO FERNÁNDEZ DE AVELLANEDA; ob. cit., vol. II, p. 231.

40 La Vida de Llätzer de Tormos; ob. cit., p. 306.

41 BARTOLOMÉ DE LAS CASAS, Historia de las Indias; ob. cit., p. 1910.

42 FERNÁN PÉREZ DE OLIVA; ob. cit., p. 116.

43 FERNANDO DE ROJAS, La Celestina. Tragicomedia de Calisto y Melibea; 2000, ob. cit, p. 47.

44 FRAY VICENTE DE BURGOS, Traducción de El Libro de Propietatibus Rerum de Bartolomé Anglicus [1494]; Mª Teresa Herrera, Mª Nieves Sánchez, Universidad de Salamanca, Salamanca, 1999, fol. 114R.

45 ANÒNIM, Vida de Ysopo; ob. cit., fol. XLVIR.

46 ALONSO DE ERCILLA, La Araucana [primera parte, 1569]; Isaías Lerner, Cátedra, Madrid, 1993, p. 221.